

והאחת אינה נעה עד שהיא אחרת

יעל משעלי

מה את עושה כשאני לא לידך. האם שדך התרוקן כשהפסקתי לגמוע ממך. וזרועותייך. האם הן עירומות מחיבוקי או אולי התעטפת בשכמיית הערב הארוגה מצלילי מרקע מהבהב וסלט ירקות טרי. כפות רגלייך מקשיחות עורן אף שאת ממעטת לפסוע. ואני בנעליים פתוחות. מאבקת צעדיי לקראתך. מאווררת את נקבוביות ליבי.

את יודעת, נראה לי שהכול החל באותה ארוחת שישי. אני זוכרת שאבי זרק לעברי בדרכו לקדש על היין שנצץ תחת נרות לבנים: מה, יש לך שערות על הפנים? הייתי בת שלוש-עשרה, ואולי זה היה רגע כניסתי לסדר החברתי – הרגע שבו הפכתי מודעת למידת המודעות של מי שסביבי לגופי. הבנתי עד כמה חשוב שאיראה כמו אישה, כי עצם היותי אישה אינו דבר מובן מאלי, אלא משהו שעליי להוכיח. הערתו הרחיקה אותי מאימי, שתפסתי כמי שידעה והסתירה את סוד פגימותי כדי להיות בעצמה אישה טובה ממני. במילים אלו הפריד אבי בינה לבניי ובניי לבין ארבעת אחיי, שפסקו באחת מלהיות בעלי בריתי והצטרפו לקבוצה העומדת מנגד ומתבוננת בי. לאחר אינספור ניסיונות ומפללות אימהיות נולדתי במין הנכון. ומאז אותו רגע שמימי לא חדלו בני הבית לתהות על קנקני. מחפשים רמז שיתיר את החידה. ממתינים בצפייה שאצדיק את חלומה.

מתוך משולש שחור צמחתי. הפכתי לשיח מסובך טלטלות בעל עֲצָמוֹת גזעיות. מתוך השיח השחור הוצמתי אל שלושה כיווני רוחות. אותה יד שליטפה הייתה יד שהכאיבה. אותה יד שניחמה הייתה יד שהדמיעה. אותה יד מְתַפְרֶכֶת סביבי. מחבקת-מְחַנְקֶת. מיום שיצאתי מן המשולש בְּשָׁחוֹר.

לשמחתה, כבר בהיותי רכה בשנים מרחתי אודם על השפתיים בלי לזלוג לגבולות השיניים, הכנסתי רגליים קטנות לתוך נעלי עקב אדומות, וגם בושם שלא עוזב יומיים התזתי פעמיים, טועמת בטעות את החיים שהיו אמורים להיות שלי. לזמן קצר רציתי להיות בדיוק כמוה, והיא נראתה לי הכי יפה בעולם, ומייד לאחר מכן – תלושה שלא מבינה מה קורה סביבה.

מרגע שבגרתני ביקשתי ללבוש בגדים חשופים, אך היא אסרה עליי להיראות כך ברבים, ממש כפי שאחיה אסרו עליה במרוקו הלא-רחוקה-כמו-שהייתי-רוצה-להאמין. היא זרקה לי את הבגדים, ואני השגתי אחרים, פתוחים יותר, כמעט שקופים. פחדתי שאם לא יראו שיש לי את כל מה שאמור להיות לי, לא יאמינו לי שאני. אבל מי שראה לא רציתי, ומי שרציתי לא ראתה אותי.

עכשיו שאת רחוקה אני רואה את רגלייך מתפקעות מוורידים סגולים-כחולים-ורודים. עור זהוב מתחמם מהר וכפות רגליים קשות. את מרימה את הרגליים על השולחן שהלפה שלו התקלפה מזמן ומדמיית איך בועז צובע לך אותו כמו חדש.

לוס איריגארי הייתה הראשונה שעזרה לי להבין מדוע כל בת חרדה מלהיות דומה לאימה: האם המוזגת את עצמה אל בתה גם מרוקנת את עצמה לתוכה, מכינה את הבת לעתידה הבלתי נמנע כשהיא מקנה לה מיומנויות של טיפול והזנה הכרוכות באיון עצמי ובמחיקה. הבת מרגישה כלואה, אך אינה רואה היכן הסורגים הסוגרים עליה. היא מבינה שלא מדובר בכוח המופעל עליה מבחוץ, אלא היא זו הממשטרת בעצמה גוף והתנהגות באמצעות פעולות יומיומיות חוזרות שמבטיחות את שעתוק הזהות. באופן פרדוקסלי, הפניית העורף של הבת אל האם ואל הדומות ביניהן מביאה למחיקת הפוטנציאל של אחווה הנובעת משותפות גורל, ולהחלפת האם בדמות גברית של אב או בעל. הבת מבינה כי היא כלואה במעגל קסמים: בסופו של דבר, הבריחה מן האם אל המנוגד לה מובילה לשכפול גורלה והופכת אותה לאם ורעה, לאימה.

אני שוטפת פנים חזק ומהר. עורי הפרוץ מתפַּעֵר. אני מורחת קרם מרגיע וצובעת את פניי בגוון אחיד. ספקות, דם ונמשים מתפוגגים. ביני לביני אני שלמה. אחת ואחידה. אני מורחת עוד שכבה של נוזל המצאה, מחייכת אל כבואתי במראה ושולחת קריצה אל אחיותיי להפקה: אל חשש, לא הסגרת דבר.

אני זוכרת שגרמת לי להרגיש אישה מבפנים כשהתמלאתי בשלוש-עשרה שנים. לכל אורך הילדות סיפרת לי על הרגע שבו אוכל להיכנס להיריון וגם להתחתן ולעבור לגור באזור הטוב שלייד הקניון עם גבר שיפרנס אותי בכבוד ויצפה ממני רק מדי פעם לכשל ולנקות. אבל לך יש אצבעות עדינות, תמיד אמרת לי בפנים עצובות, שזכרו שלפני כל הילדות והעבודות היו לך ידיים זהות. ועם הראש שלך תוכלי להיות מורה במשרה חלקית עם עוזרת, אני רק רוצה שתהיי מאושרת, את תראי, אני אתן את העיניים שלי בשביל שיהיה לך הכול ותהיי מסודרת. מאותו יום שקראתי לך לשירותים והראיתי לך את התחתונים, ואת ברכת אותי בכל הברכות ושרת בפנים נוצצות לז-לז-לז, הבנתי שזו הדרך היחידה להגיע אלייך: רק בגוף. ואת הגוף הזה רצית שאשמור בשביל עיניים וידיים של גבר, ואני לא הצלחתי, ובכל זאת ייחלתי לשמחה שהגוף שלך ידע לתת לי. רציתי להחזיר לך את העיניים שהקרבתי כדי שאוכל לראות בדרך ברורה עד אנושה מה זה אומר להיות אישה.

ליבי אינו גס בהתנצחויות תבוסה, אני רק רוצה שהיא תבוא ותחבק אותי פתאום בלי שאצטרך לקרוע מעליי את עצמי.

מכיוון שהפעולות שמייצרות את הקטגוריה "אישה" מועברות אל הבת ממי שמוכנית תרבותית כאחראית בלעדית לגידול ילדים, ההסללה המגדרית מובנת גם כמורשת אימהית. הנטייה (הפמיניסטית או הקווירית) לסמן את האם אך כסוכנת של הסדר אינה נותנת את הדעת על כך שההרחקה של הבת מהאם נגועה בגזענות ובסקסיזם, ואף מובילה לאובדן משאבים שהיו עשויים לשמש לחבירה נשית. ההנחה שנשים שמופיעות כנשים זוכות אוטומטית לקבלה חברתית, ולו משום שנראותן מבטאת הלימה בין מגדר למין, אינה מביאה בחשבון אפשרות של חוסר הלימה בין זהות מגדרית למינית או את המחירים שכל הנשים משלמות על נראות ועל שקיפות נשית.

כל השערות הוסרו באופן יסודי. אני מחזיקה בקושי את גופי. שוקלת להיכנס בחזרה אל המיטה או לפחות להישאר בבית עד רדת החשכה. עור פניי מתנפח ומשנה את צבעו מלבן לוורוד. אני מחליקה את ידי על התוצאות עד שאצבעותי נעצרות: שערה שעוד לא חצתה את גבולות העור. אסירת תודה על חליפת השעות והתמעטות האור, אני שבה אל המראה לעוד רגע אחד – מבקשת להפיל את הנולד.

קל לי יותר לסמן את הסוף מאשר את ההתחלה. אני לא יודעת איך להגיד לך את זה, אבל ניסיתי להיות החלום שלה. רציתי להיות גם שונה וגם דומה, אבל לא הצלחתי לחשוב גם על עצמי וגם עליה. מוזר איך אימא שלי לא הצליחה לכפות עליי לצאת עם גברים עד שהיא לגמרי יצאה לי מהחיים. כשעוד גרתי בבית, הייתי עם נשים במשך שש שנים. רק אחרי שעברתי לתל אביב, מתחילה חיים הכי רחוקים מכל מה שהיא מכירה – עם שותף בדירה שכורה, סטודנטית לספרות באוניברסיטה – התחלתי להרגיש חסרה. לא יכולתי להפסיק לחשוב על זה, הייתי אישה במשימה. ובמיטב בגדיי יצאתי לחפש לעצמי בחור, אבל לא כזה שהיא הייתה בוחרת. מישהו עם ראש פתוח. שליבו היה סגור.

את שוכחת מה היו חלומותייך. אך זוכרת שלא לזהותי בקרבם. אני מבקשת לגלם את אחת הדמויות הפוקרות את לילותייך. אך את חושפת אותי בתנועה עצורה. עודי צעירה. אך עינייך תוששות בי.

אל תסתכלי עליי ככה. במשך שנתיים עטיתי על עצמי לא מעט שכבות הגנה. אכלתי במקום לנסות להיות שמחה. אכלתי בתקווה להפסיק להיות רעבה. אכלתי בשביל לשכוח או לפחות עד שלא היה לי כוח לברוח. ואף על פי שהוא היה הגבר היחיד שאי פעם נגע בי, לא זכרתי שיש אפשרות שגברים לא יחדרו לגופי. חשבתי שזו עוד הוכחה שיצאתי פגומה. שאני לא באמת אישה. שמגיעה לו מישהי שתמשך אליו, ולא רק תעמיד פנים שהיא רוצה. חשבתי שאני לא נהנית כי אני מדוכאת. בסוף הצלחתי להבין למה נשים צריכות "להסכים"

לקיים יחסי מין. פתחתי את הרגליים וסגרתי את העיניים. רציתי פעם אחת לעשות את זה כמו שצריך – מעבר לגבולות הלב, וידעתי שלהיות אישה זה כואב. חשבתי כמה קרובה האפשרות שאהפוך לאם. פתאום הבנתי כי נרדמתי בזרועותיה, ואולי כשאתעורר יפעמו בתוכי חיים של מישהו אחר.

את לא תבואי לקחת אותי. אינך יודעת את כתובתי. או לנהוג. אני נשארת כאן ואת שם. את מפרידה בינינו, אבל גם שנים של מחשבות חמורות סבר ומצולצלות מנהגים עתיקים. מה באמת אדע לספר על אודותיך אם ישאלוני. שברי עלילות שאינן מתלכדות. כמו מילים במשפט. בשפה שאיננה. שפת אם.

איריגארי מתארת את מעגליות גזרת הנשיות – שעתוק התלות בין הבת לאם מגיע למיצוי בניתוק שמסליל אלי הטרוסקסואליות, שלכאורה מבטיחה אימהות. ואכן, בעולם שנרתע מהגוף הנשי, בז ליצירה הנשית ומכחיש את העמל הנשי, מה מקולל יותר מאשר (הגוף) האימהי? אך העולם הזה אינו שונא את כל הנשים באופן אחיד. התלות הממיתה בין אם לבתה תלויה בצבע שלה, כי כשהיא לא לבנה, חלבה – גם אם הוא לא קר – לא ישכנע את הבת שכדאי לה להיות כמוה. כשהאם מרוקנת לא רק לבתה שלה אלא גם לבתה של אישה זרה, הבת לומדת למלא את הפער שנוצר בה בדמות אם מתחרה, לא זעופה. היא רואה אותה בספרי ילדים לפני השינה, בביקורי בית מחוץ לשכונה או על המסך. היא מבינה שיש יותר מאפשרות אחת: שאימא בכסף יותר טובה מאימא בחינם; שאימא שנסואה לעוד אימא יכולה לנוח מדי פעם; שאימא לא חייבת להיות בת ושבת לא חייבת להיות אימא.

אימא, maman, אל תתני להם להוציא אותי ממך רק בגלל שמצאתי מחסה בגופה של אחרת. אני לא רוצה ללכת, רק להצטופף לצידה של מי שתוכל להכילני מבלי לסחוב אותי על גבה עד שוורידה יתפקעו. תביני, הכול עבר. אבל עדינות הייתי צריכה ללמוד בעצמי, ולפעמים אני חושבת שכמו מילות נימוסין במדינה זרה, היא לא שלי ואני לא מבינה את משמעותה עד הסוף.

לעיתים קרובות, אנשים שאהבתי התבוננו באימותיהן ולמדו לשנא (אותן? את עצמם?). עבורם נשיות לא הייתה רק מכבש לחצים כפוי טובה אלא שם קוד לאובדן שליטה ולשיבוש תודעה. לשונה של איריגארי עוררה בהם חלחלה עד דיספוריה. התעקשותה לסמן את מה שאין לו מסמן לא הציעה נחמה מתקנת אלא הציבה איום של ממש על האפשרות לרמיין את הגוף מעבר לדטרמיניזם. במבטם עליי, קנאה התערבה בתשוקה, על שידעתי לבצע באופן מושלם את מה שהם לא יכלו להעלות על גופם. עבורן, ההזנה הכפויה של הנשיות חייבה לא רק ריקון אלא פיצול מסובייקטיביות. עבורם, נשיות הייתה כישלון כפול, משום שללא אימון שריר החיקוי נגזר עליהן ניוון. בעולם שבו אימהות היא הגורל והמהות של

נשיות (ואף השוליים משתוקקים למשמעות הנישאת על כנפי פונדקאות), אני יכולה להיות כמו – או לא להיות (בבית שלה). אני יכולה להיות כמו – או לא להיות (הבת שלה). אני יכולה להיות כמו או לא להיות.

עכשיו שאת רחוקה ממה שאת מכירה אנשים חדשים מחייכים אלייך בשפה שאת לא מבינה אבל נשמעת קצת כמו הצרפתית שאת חורטת מחובר כל כך עד שאת לא מצליחה להבין מה כתבת וקוראת לְאֶלֶּבֶר לפענח והוא חלק מזהה וחלק אומר שהמצאת ולא אומרים ככה.

אימי ילדה אותי בשנה שבה הטקסט של איריגארי נכתב, וכשבכיתי בעריסה היא דיברה אליי בשפתה. אף שהתבוננתי באימי מרוקנת את עצמה לתוכי, משנה לשנה התברר לי כי פעולת הריקון שעשתה מחויבת לא רק מתפקידה כאישה, אלא גם מזרותה הכפולה לשפה, לתרבות, לחברה. אולי החברות לדומות היה נותר לכיד אילו נצברו לאימי משאבים מלבד שטרות דחוסים מתחת לבגדים. ככל שאימי רוקנה את עצמה מעצמה כך גמלה בי ההחלטה להיבדל ממנה, ולהידמות לא לאב אלא לאישה לבנה, כזאת ששימשה לי כַּאֵם רק במסגרת בדויה.

אחר הצהריים חם במיוחד. שתינו מזיעות מול הטלוויזיה ואת שולחת אותי לבדוק אם המאוורר מכיון על הרוח הכי חזקה. את מסבירה לי מה קורה בתוכנית אף שאנו צופות בה יחד כבר יותר משנה. לפעמים את גם טועה ומבלבלת זוגות, בגידות ותינוקות, אבל אני לא מתקנת אותך כי אני יודעת שרק תהנהני בחיוך רחוק כמו בפעמים שלא הבנת מה אמרו לך או מה כתוב ואיך אומרים את מה שיש לך בבטן שפתחו בשביל שאני אצא אחרי ארבע לידות רגילות של בנים בריאים אבל אני סירבתי לצאת ממך אף שעבר הזמן עד שהיו צריכים להוציא אותי מגופך בכוח.

אימי לא הייתה רק אימי. כשאימהות אמידות יצאו לעבוד היא החליפה אותן בביתן לאורך שעות היום. היא הייתה אומרת אני מטפלת ולא עוזרת, אף שידעה היטב שתצטרך לבשל להן ולנקות אחריהן. היא התלבשה בכל בוקר כמי שהולכת להתלכלך. משנה לשנה היה לה פחות חשק להתאפר ולהחליק את התלתלים והיא לבשה בעיקר בגדים מבד כהה שלא תופס כתמים. אבל הפנים שלה לכדו כתמי שמש דקים כשעמדה בתחנה שממנה מגיעים לחלק הטוב של העיר. רק במוצאי שבת אימי הפכה נשית. כשלבית עוד היה ריח של יין ועשבי הבדלה, הייתי מצטופפת בין הקיר לטואלט על הרצפה הקרה ומתבוננת בה נעשית אישה. הבגדים הרחבים מנוקדי הבישולים הוחלפו בבגדים מתוחים וצבעוניים. חצאית שהתעגלה סביב גופה קיבלה את פיסולה הסופי בחגורה אדומה, וחולצה רכה קישטה את צווארה, מותירה מקום לשרשרת זהב. בתנועה אגבית של מומחית היא ציירה שפתיים והסמיקה לחיים באבקה זהרורית. תחת עיניה סומן קו שחור, ספק גאה ספק מצטער על עיניה החומות

מחוס. מהופנטת לתנועת המברשות הננסיות שהיו מוחקות את ההבעות ומדגישות את הטוב, שיננתי את הלכות היופי. ההכנות היו נחתמות בענן בושם מתוק שהתערבב בעשבי ההרחה שעזרו להבדיל בין קודש לחול, ובלב ידעתי שכשאהיה גדולה אוציא את השבת ממני בכל יום. אולי זו הסיבה שמעולם לא הרגשתי שאודם ועקבים הם כניעה לשיטה, כי אם מסמנים של שביתה. מופע הנשיות, כפי שהעלתה אותו אימי, היה מפלט מגורל מעמדי שהצמיח את הגוף לעמל פיזי סיוזיפי, נטול עתיד.

אולי גם את חושבת עליי עכשיו. אומרת מהר ובשקט שבזמן האחרון אני עצובה ואת לא יודעת מה לעשות. זה בגלל שאני בוחרת בחיים קשים ולא רוצה לשמוע לך ולהיות מאושרת. את קונה לי טלוויזיה צבעונית כדי שאחשוב על זה פחות ואני מדליקה אותה וחושבת איך היית מסבירה את מה שאני רואה עכשיו.

כמרצה מן החוץ, לעולם לא אהיה איריגארי. כדי להיזרק מן המוסד, באופן שרק מאשר קבלה, תחילה עליי להשתייך אליו. ברור לי שאיני יכולה להרשות לעצמי להיות לא ברורה כאשר איני מן המניין. כשאני מלמדת איריגארי תלמידות תמיד שואלות אם היא מדברת על לספיות. גם אחרי שאני מסבירה להן שהיא מדגימה את החיבור הרצוי והכפוי בין הבת לאם וקוראת תיגר על יחסי הגומלין ביניהן, מובן לי שאני משכנעת רק חלק. אני מוסיפה ומבהירה שהיא שואלת שפתיים של מטה כדי להצליח לדבר עם נשים, שהיא מנסה ליצור דיאלוג אנטי-פטריוארכלי המבוסס על חיבור נשי קדם-סמלי. אך האומנם אפשר שלא לדבר על הלסבי כשעוסקות בסמ(ב)יוטי? האומנם כשנשים נקראות לדבר זו עם זו בשפה חוץ-פאלוצנטרית, כזאת שמנכיחה את איבריהן, קריאה זו חפה מן הארוטי, ואם כן, האין זו נגועה בלסבופובי? כשאני מציגה את הטקסט במסגרת מתודולוגיה פמיניסטית אני נחשפת בקלקלתי. פעם אחת, כשהבאתי אותה לשיעור, לצד קריאות התפעלות נטולות עיגון, תלמידה צעקה עליי שוב ושוב שהיא לא מבינה כלום. נשמתי עמוק והסברתי לאט ומהתחלה, והיא שוב התפרצה שהיא לא מבינה, ומתחת למפח הנפש ולחרדת סקרי ההוראה חשבתי שאולי זו עדות להצלחתה של איריגארי לייצר טקסט שמסרב להיקרא בכפיפה לחוקי הממסד. השפה. שמחייב אקט תקשורתי ממין אחר. שאינו אחד.

הייתכן שהסירוב לבלוע ולהקיא את האם עשוי להוליד אהבה עצמית, תודעה חברתית, אפשרות לסביבה? הייתכן שכאשר אני נדרשת לשאלת הסימביוזה, גם אם בשם ההומופוביה, אני למדה שזו אינה גוררת רק ציטוט ומחיקה אלא גם את הפוטנציאל הרדיקלי הטמון באחוזה? דחיית ההטרסקסואליות מפריעה את התנועה לעבר הסלידה מהאימה/הנשי, וכאשר החברות לדומות כושל פעמיים (הן במישור המיני, הן במישור האתני) אני עלולה להיכשל גם בהפנמת הכישלון המגדרי, זה שאמור להיות נחלתן של כלל הנשים.

לכתוב בקול. מתחת למילים. בשפת סימנים. שירינו מיטיבות דבר. ושפתנו אילמת למגעה. זו אינה שפת אימי. ואולי אף אני גמלונית במילים. מועדת בתחביר מגודר.

נלכדת בסימני פיסוק כבמעצר. כשאנחנו מנסות לתקשר במילים כמעט תמיד נאמרים דברים מגושמים. דברים שמבקשים לטהר את חיינו מאיתנו. לארגן אותנו בלעדינו. לשמור על השקט בינינו. לפייס אותנו באמצעות גדר הפרדה. אני נותנת לך ולוקחת ממך מילים, אך שתינו כמשחקות בבית שבעליו עומדים להיכנס בכל רגע, לא יודעות היכן מה שאנו זקוקות לו נמצא. אנחנו לכודות במסדרון, שם אין ארונות שבהם נוכל להסתתר או לצאת מהם או להוציא מהם משהו בלי להיחשב גנבות. אני יודעת שאנחנו זקוקות למילים כדי להתקיים מחוץ לדמיון. תעזרי לי לדבר במילים לא שונאות. רק עשרים ושניים צעדים מפרידים בינך וביני. חכי לי.

התוכנית ללימודי נשים ומגדר, אוניברסיטת תל אביב,
והתוכנית ללימודי מגדר, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

